

Afrekenen met kerkelijk seksueel misbruik.

R.S.B. Kool¹

1. Inleiding

Onlangs presenteerde de commissie Seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk (commissie Deetman) haar eindrapport.² De conclusies zijn hard en duidelijk: katholieke geestelijken³ hebben in de periode 1945-2010 op grote schaal seksueel misbruik gemaakt van aan hen toevertrouwde minderjarigen. Binnen bestuurlijke kringen was men daarvan op de hoogte, maar verzuimde om adequaat op te treden. De commissie concludeert dat de Rooms-Katholieke Kerk (de Kerk) de morele plicht heeft om verantwoordelijkheid te nemen, en roept op tot het betonen van een ‘empathische, begripvolle en open houding met erkenning van het slachtofferschap’.⁴ De eerste pogingen daartoe vanuit kerkelijke kringen zijn onhandig verlopen. Worstelend om de institutionele schade voor de Kerk te beperken, getuigde het publieke optreden van kerkelijke bestuurders van afstandelijkheid. Alert op zulke onderstromen ervoeren slachtoffers (opnieuw) een gebrek aan oprechte (h)erkenning. Seksueel misbruik in de Kerk is, in woorden van Deetman, ‘onvoltooid verleden tijd’.⁵

Hoewel sommigen vrezen dat het eindrapport het eindpunt zal betekenen, lijkt dat onterecht. De aanbevelingen van de commissie zijn weliswaar uiteenlopend en worden wellicht niet allemaal opgevolgd, maar aan een aantal ervan wordt al uitvoering gegeven.⁶ De belangrijkste betreffen de verbeterde meld- en klachtprocedure,⁷ het opzetten van een adequaat hulpverleningstraject,⁸ de civielrechtelijke schadevergoeding en de strafrechtelijke afdoening. In deze bijdrage worden de twee laatste trajecten besproken. Gelet op de publieke verontwaardiging waarvan momenteel sprake is vanwege verjaringsperikelen en daaraan verbonden verval van vervolgingsrecht ligt de nadruk op het strafrechtelijke traject. De voorstellen dienaangaande direct na verschijning van het rapport gedaan worden besproken. Het hulpverleningstraject, dat uiteraard een belangrijk spoor vormt, valt buiten de context van deze bespreking. Maar eerst volgt een korte uiteenzetting van de inhoud en totstandkoming van het rapport.

2. Het rapport

Aanleiding tot het onderzoek waren mediaberichten over seksueel misbruik in de Kerk en daarop volgende meldingen.⁹ Eerder deden zich vergelijkbare schandalen

¹ Universitair hoofddocent Willem Pompe Instituut, Universiteit Utrecht.

² Wim Deetman c.s., *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk*, Amsterdam: Balans 2011, deel 1 en 2.

³ Naast katholieke geestelijken ziet het onderzoek op in de Kerk werkzame leken, korthedshalve worden deze twee groepen samengenomen.

⁴ Deetman 2011, deel 1, p. 500-501.

⁵ Deetman deed deze uitspraak in het programma ‘Debat op 2’, d.d. 21 december 2011.

⁶ De aanbevelingen staan in hoofdstuk 8; Deetman 2011, p. 503-526. Op uitvoering wordt toezicht gehouden door de commissie Bandell. In juni 2011 werd tussentijds verslag uitbracht, voor medio 2012 en begin 2017 staan voortgangsberichten gepland; Deetman 2011, deel 1, p. 487.

⁷ Hiermee is de Klachtcommissie voor seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk (commissie Stevens) belast; Deetman 2011, deel 1, p. 451-458.

⁸ De commissie bepleit een gecoördineerde aanpak. Aanbevolen wordt een gezamenlijk meldpunt in te stellen voor de aanwezige loketten (Slachtofferhulp Nederland, het Meldpunt en KLOKK (Koepel Landelijk Overleg Kerkelijk Kindermisbruik)); Deetman 2011, deel 1, p. 497.

⁹ Joep Dohmen, *Vrome zondaars. Misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk*, NRC boekenreeks 2010.

voor in de Verenigde Staten en Canada, later volgden schandalen op het Europese continent. Dat gaf de Nederlandse bisschoppen en de Konferentie van Nederlands Religieuzen aanleiding tot een verzoek aan Deetman om een onderzoeksvoorstel te schrijven,¹⁰ later gevolgd door de opdracht tot uitvoering daarvan.

Het feit dat het onderzoek werd gefinancierd door de Kerk noodzaakte tot het waarborgen van de onafhankelijkheid daarvan. Gekozen werd voor een wetenschappelijke aanpak en de benoeming van een commissie van onafhankelijke experts, bijgestaan door een klankbordgroep.¹¹ Daarbij werd vrije toegang en gebruik van de kerkelijke archieven bedongen. Verschillende deelonderzoeken (literatuurstudie, archiefonderzoek, survey) werden uitgevoerd, waarvan in het rapport verslag wordt gedaan. De uitkomsten van de deelonderzoeken zijn als bijlagen opgenomen in het rapport. Daarin wordt ook verantwoording afgelegd voor de methodologische aanpak, in het bijzonder voor de grootschalige survey naar seksueel misbruik buiten de familie die in opdracht van de commissie plaatsvond.¹² Doel was een schatting te kunnen geven van het aantal minderjarigen dat is misbruikt; geschat wordt dat het tien- tot twintigduizend slachtoffers betreft. Verder werden gesprekken gevoerd met slachtoffers en katholieke geestelijken (plegers en bestuurders), werd kennis genomen van bij de commissie binnengekomen meldingen (2026), werd deze melders een vragenlijst voorgelegd en werd een onderzoek uitgezet naar misbruik in het katholieke onderwijsveld.¹³ In aanvulling op eigen onderzoek werd bovendien kennis genomen van onderzoek naar de afhandeling van kerkelijk misbruik door het openbaar ministerie in de periode 1945-2010,¹⁴ en zijn bevindingen uitgewisseld met de commissie Samsom.¹⁵

De commissie heeft haar bevindingen neergelegd in acht hoofdstukken. Naast de gebruikelijke inleiding, verantwoording en aanbevelingen bevat het rapport gedetailleerde informatie over het reilen en zeilen binnen bisdommen, ordes en congregaties. De commissie heeft niet beoogd uitputtend te zijn, maar beperkte zich tot een aantal 'brandhaarden'.¹⁶ De beschrijving van het materiaal getuigt van zorgvuldigheid en volledigheid. Al met al biedt het onderzoeksverslag een heldere inblik in de kerkelijke keukens. Dat verleent het rapport uniciteit die de geloofwaardigheid van de bevindingen ten goede komt.

3. Civielrechtelijke schadevergoeding

Het belang van civielrechtelijke compensatie voor kerkelijk misbruik is onomstreden. Daarbij gaat het zowel om compensatie van materiële en immateriële schade als om genoegdoening. Niettemin zorgt het ruime tijdsverloop waarvan sprake is voor problemen.¹⁷ In het civiele geding geldt dat de eiser (het slachtoffer) het causale verband tussen het onrechtmatige handelen en de schade aannemelijk moet maken.

¹⁰ Deetman 2011, deel 1, bijlage A, p. 531-545.

¹¹ Om redenen van onafhankelijkheid werd besloten geen vertegenwoordigers van kerkelijke zijde of van slachtofferzijde in de commissie te benoemen. Zie: *Kamervragen* 2010/11, nr. 2119.

¹² Deetman 2011, deel 1, hoofdstuk 3 en bijlage A, p. 549-580.

¹³ Deetman 2011, deel 1, p. 22-26.

¹⁴ D. Steenhuis, *Nil novum. Een onderzoek naar de manier waarop het Openbaar Ministerie is omgegaan met zedenzaken tegen Rooms-Katholieke geestelijken*, juni 2011, www.onderzoekrk.nl

¹⁵ De commissie Samsom onderzoekt het seksueel misbruik van minderjarigen die vanaf 1945 van overheidswege zijn geplaatst in instellingen en pleeggezinnen. Haar eindrapport wordt in 2012 verwacht; www.onderzoek-seksueel-misbruik.nl

¹⁶ In totaal zijn twaalf uitgebreide, vijf enigszins beperkte en vijf beperkte case-studies uitgevoerd; Deetman 2011, deel 1, p. 512-513.

¹⁷ Deetman 2011, deel 1, par. 7.2.1.

Dat is gelet op de omvang en complexiteit van de opgetreden schade geen eenvoudige opgave. Zeker niet omdat aannemelijk is dat de schade is verergerd doordat slachtoffers jarenlang onder druk van de Kerk en/of sociale omgeving door slachtoffers moesten zwijgen over het misbruik. Afwijzing van aanspraken op schadevergoeding geeft bovendien aanleiding geven tot secundaire victimisatie, een substantieel deel van de klachten is inmiddels ongegrond verklaard.¹⁸ Al met al vormt de kwestie van de financiële compensatie een heikele kwestie.

Daarom heeft de commissie zich laten adviseren hoe de civielrechtelijke schadevergoeding te regelen. De commissie Lindenbergh is gevraagd een collectieve regeling te ontwerpen voor deze groep slachtoffers, met als doelstelling te komen tot een vereenvoudigde en verkorte procedure.¹⁹ De vereenvoudiging ligt erin dat de Kerk geen verweermogelijkheid heeft, met uitzondering van de zwaarste categorie zaken. Dat brengt mee dat geen beroep mag worden gedaan op civielrechtelijke verjaring,²⁰ noch op het ontbreken van aansprakelijkheid van de kerkelijke zijde. Voorts moet worden afgezien van onderzoek naar het causale verband en mag geen finale kwijting worden verbonden aan toekenning van financiële compensatie. De commissie voegde daaraan toe dat slachtoffers het door de commissie Deetman gevonden materiaal als steunbewijs moeten kunnen gebruiken.²¹ Maar ook voor hen die geen schadevordering willen indienen beveelt de commissie financiële ondersteuning aan. Het betreft vergoeding van kosten verbonden aan andere wegen van conflictoplossing, zoals mediation.

Daartegenover staat dat eisers binnen deze vereenvoudigde procedure geen hoger beroep hebben.²² Bovendien zijn de schadebedragen gestandaardiseerd naar vijf categorieën, oplopende naar de ernst van het misbruik. Tot slot dient de financiële verantwoordelijkheid voor het misbruik voor collectieve rekening van de Kerk te komen. De Kerk heeft deze aanbevelingen overgenomen, deze worden momenteel toegepast bij de afwikkeling van civielrechtelijke schadeclaims.

4. Het strafrechtelijk traject

Het rapport is kort over de strafrechtelijke afdoening. Volstaan wordt met één enkele aanbeveling: het advies om wanneer geen strafrechtelijke verjaring is ingetreden zo snel mogelijk aangifte te doen.²³ Veelzeggend is de toevoeging dat een strafrechtelijke veroordeling in een civiele procedure als bewijs kan dienen ter ondersteuning van de schadevordering.²⁴ De commissie heeft duidelijk geen hoge verwachtingen van het strafrechtelijk spoor. En terecht, want in de meerderheid van zaken is sprake van verjaring en is het vervolgingsrecht verloren gegaan. Tussen de regels door is echter te lezen dat de commissie ook vanuit de haar voorgestane focus op transparante

¹⁸ Deetman 2011, deel 1, p. 492.

¹⁹ Commissie Lindenbergh, *Compensatie na seksueel misbruik van minderjarigen. Advies aan de Bisschoppenconferentie en de Konferentie van Nederlands Religieuzen*, juni 2011; www.klokk.nl

²⁰ Voldoening van de schadevordering vloeit hier voort uit een natuurlijke verbintenis; Deetman 2011, deel 1, p. 479.

²¹ Deetman 2011, deel 1, p. 489-491 en 522. Aanbevolen wordt kerkelijke klachtprocedures gevoerd voor verschijning van het rapport te heropenen, ongeacht de verlopen bezwaartermijnen. Dit omdat deze eisers destijds niet de beschikking hadden over het materiaal van de commissie (p. 494).

²² Dat laat onverlet dat eisers na afloop van deze buitengerechtelijke afdoening, waaruit geen finale kwijting voortvloeit, een civiele procedure ex artikel 6:162 BW kunnen starten met daarin besloten mogelijkheid tot hoger beroep.

²³ De commissie heeft tot september 2011 elf geanonimiseerde zaken toegezonden aan het openbaar ministerie, twee zijn geseponeerd wegens verjaring; www.om.nl.

²⁴ Deetman 2011, deel 1, p. 480.

communicatie en te betonen empathie niet veel heil ziet in de geformaliseerde benadering van het strafrecht.²⁵

Hoewel ik het oordeel van de commissie onderschrijf, en ook van slachtofferzijde bijval bestaat, zijn ook andere geluiden hoorbaar. Sterker nog, direct na verschijning van het rapport overheerste de roep om bestraffing. De onmogelijkheid om nog levende, bekende plegers (108 in totaal), alsmede kerkelijke bestuurders strafrechtelijk ter verantwoording te roepen blijkt voor velen onacceptabel en wordt ervaren als een schending van de rechtstaat. Zoekende naar mogelijkheden om alsnog te kunnen vervolgen passeerden verschillende voorstellen de revue.²⁶ De belangrijkste worden besproken, het betreft achtereenvolgens: de mogelijkheid tot afdoening via het spoor van de mensenrechten, in het bijzonder de Wet Internationale Misdrijven (WIM) en het EVRM, de mogelijkheid van strafrechtelijke afdoening via functioneel ouderschap op grond van artikel 51 Wetboek van Strafrecht (Sr) en tot slot de mogelijkheid van verruiming van de strafrechtelijke verjaring en/of herstel van het vervolgingsrecht.²⁷ Opgemerkt moet worden dat tussen de verschillende opties samenhang bestaat.

Via het spoor van de mensenrechten: de WIM

Toepasselijkheid van de WIM is aantrekkelijk vanwege het verjaringsregime, krachtens artikel 13 WIM verjaren oorlogsmisdrijven namelijk niet.²⁸ Om dat effect te bewerkstelligen moet het kerkelijk misbruik kunnen worden gekwalificeerd als oorlogsmisdrijf bedoeld in artikel 6 WIM, betrekking hebbende op misdrijven die hebben plaatsgevonden buiten het kader van een internationaal gewapend conflict.²⁹ Dat vereist dat het kerkelijk misbruik heeft plaatsgevonden binnen een zekere institutionele inbedding, met daarin besloten aanvaarding van de Kerk en de slachtoffers als partij. Er moet sprake zijn van een conflict tussen ‘politieke organisaties’ respectievelijk tussen door tot deze entiteiten behorende functionarissen, met daarin gelegen verband tussen de handelingen en het gewapende conflict.

De gedachte dat het kerkelijk misbruik kan worden gekwalificeerd als internationaal misdrijf, in het bijzonder als oorlogshandeling, is echter een brug te ver.

²⁵ Deetman 2011, deel 1, p. 495 en 523. Dat geldt ook voor andere (semi-)juridische procedures. Aanbevolen wordt ‘het nogal zwaar-juridisch karakter van de klachtprocedure te ontdoen van jargon dat eerder in de rechtszaal dan in de nieuwe behuizing van de Klachtcommissie thuishoort’ (p. 494).

²⁶ Zie onder andere de vordering opgesteld ten behoeve van een kort geding door slachtoffers aangespannen tegen de Staat. Het kort geding werd op maandag 11 januari 2012 ingetrokken; de dagvaarding staat vooralsnog vermeld op www.klokk.nl

²⁷ De aangifte tegen het bisdom Rotterdam wegens overtreding van artikel 140 Sr, gedaan door strafpleiter Boone, blijft buiten beschouwing. De gedachte dat het bisdom zich als criminele organisatie schuldig maakte aan misbruik is juridisch niet houdbaar; ‘Aangifte tegen ‘criminele organisatie’ bisdom Rotterdam’, *NRC* 19 december 2011.

²⁸ De WIM geeft uitvoering aan de (impliciete) verplichting uit het Statuut van het Internationale Strafhof om daarin strafbaar gestelde misdrijven strafbaar te stellen in het nationale materiële strafrecht. Hierover: Bevers, ‘Inleidende opmerkingen’, aant. 3, *Tekst en Commentaar Internationaal Strafrecht*, Wet Internationale Misdrijven en M.M. Dolman, ‘De Wet Internationale Misdrijven. Consequenties van het ICC-statuut voor vestiging van aansprakelijkheid naar Nederlands materieel strafrecht’. In: M.M. Dolman (red.), *Vergelding, waarheidsvinding, verzoening*, Amsterdam: Vossius Press, 2004, p. 77-85. Ik wijs bovendien op de door slachtoffers bij het Internationaal Strafhof ingediende klacht tegen de Kerk; Survivors Network of those Abused by Priest (SNAP), *Victims’ Communication Pursuant to article 15 of the Rome Statute*, www.ccrjustice.org, ICC file no. OTP-CR-159/11, 13 september 2011.

²⁹ Het misbruik zou dan vallen onder artikel 6 lid 1 onder c (aanranding van de persoonlijke waardigheid, in het bijzonder vernederende en ontterende behandeling), of lid 2 onder a (verkrachting, seksuele slavernij of elke andere zwaarwegende vorm van seksueel geweld).

Het extra element benodigd om het misdrijf te doen ‘promoveren’ van een commuun delict tot een internationaal misdrijf ontbreekt.³⁰ Er wordt, in strafrechtelijke termen uitgedrukt, niet voldaan aan de voor een misdrijf tegen de menselijkheid vereiste ‘Typizität’.³¹ Wellicht kan worden betoogd dat het tekort schietende kerkelijk toezicht het misbruik mogelijk heeft gemaakt, maar van een bevolen of gesanctioneerd onrecht in het kader van een gewapend conflict of oorlogssituatie is geen sprake. Integendeel, de doelstelling van de Kerk, zo zij als bedoelde groepering kan worden aangemerkt, staat haaks op voeren van het (niet-)gewapende conflicten. Bovendien zijn ook de slachtoffers niet aan te merken als ‘partij’ in de zin van de WIM. Weliswaar heeft een deel van hen zich georganiseerd via rechtspersonen, maar deze juridische constructie is van later datum dan het ‘conflict’.

Via het spoor van de mensenrechten: het EVRM

Toepassing van het EVRM impliceert dat de Nederlandse Staat ter verantwoording kan worden geroepen voor het kerkelijk misbruik. Dit roept de vraag op naar de verhouding tussen de Staat en de Kerk wat betreft de verantwoordelijkheid voor de naleving van mensenrechten. In het Nederlands bestel is geen aparte plaats ingeruimd voor kerkgenootschappen. Krachtens artikel 6 Grondwet geldt de Kerk als vereniging in de zin van artikel 2:2 Burgerlijk Wetboek; zij heeft een privaatrechtelijke status.³² Dat laat onverlet dat ruimte is gelaten voor pluralisme. Erkend wordt dat bepaalde groepen op eigen wijze invulling mogen geven aan fundamentele normen en waarden, mits de minimumnormen neergelegd in het EVRM niet worden geschonden. Wanneer die worden geschonden is de Staat bevoegd tot ingrijpen, met dien verstande dat de concurrerende grondrechten van de godsdienstvrijheid en het recht op vereniging in acht moeten worden genomen. Er is sprake van communicerende vaten: naar mate de kerkelijke organisatie blijk geeft de waarden die ten grondslag liggen aan de burgerlijke rechten en vrijheden adequaat te vertalen naar de eigen aard van de Kerk en haar zending, zal de bemoeienis van het wereldlijk gezag afnemen.³³

Gelet op de privaatrechtelijke status van de Kerk en de positieve verplichtingen van de overheid om ernstige schendingen van individuele rechten tegen te gaan, heeft het verwijt dat de Staat onvoldoende toezicht heeft gehouden op de naleving van mensenrechten binnen kerkelijke instellingen enige grond. Zeker nu het gaat om minderjarigen, en in het bijzonder voor de gevallen waarin gedwongen plaatsing in een kerkelijke instelling plaatsvond.³⁴ Er is echter een ‘maar’: om te

³⁰ A.H. Klip en A.L. Smeulers, ‘Afrekenen met het verleden: de afdoening van internationale misdrijven’. In: A. Klip, A.L. Smeulers en M.W. Wolleswinkel (red.), *KriTies*, Deventer: Kluwer, 2004, p. 314-315. Klip en Smeulers gebruiken de term ‘crimes of obediences’ en wijzen op het verschil in profiel tussen daders van internationale misdrijven en daders van commune misdrijven. Zie ook: J.R.G. Jofriet, *De Wet Internationale Misdrijven*, Deventer: Kluwer, 2009, p.114-115.

³¹ J. de Hullu, *Materieel strafrecht*, Deventer: Kluwer 2009, p. 190. Hieruit volgt ook dat de bij het Internationale Strafhof ingediende klacht geen kans van slagen heeft.

³² Leonard Besselink, ‘Aansprakelijkheid en verantwoordelijkheid van de diosceane bisschop in het licht van de grondrechten’. In: K. Martens, *Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid van de diosceane bisschop*, Werkgroep Nederlandstalige Canonisten, Leuven: uitgeverij Peeters, 2009, p. 125-138.

³³ Besselink spreekt over de ‘volheid van de bisschoppelijke macht’. Gelet op de inrichting van de bestuurlijke kerkelijke organisatie geldt hetzelfde voor de oversten van de ordes en congregaties; Besselink 2009, p. 132.

³⁴ Over de aansprakelijkheid voor mensenrechtenschendingen op het grensvlak van privaatrecht respectievelijk publiekrecht ook: E.F.D. Engelhard, ‘(Staats)aansprakelijkheid bij schending van EVRM-rechten in het grijze gebied’. In: L.F.M. Besselink en R. Nehmelmann (red.), *De aansprakelijke staat*, Staatsrechtelijke staatsconferentie nr. 14, 2009 (preadvies) en Michiel van Emmerik,

kunnen spreken van statelijke verantwoordelijkheid wegens onvoldoende bescherming tegen inbreuken op de in het EVRM neergelegde rechten door particulieren (ten deze: geestelijken) is vereist dat de autoriteiten wetenschap hebben gehad of hadden moeten hebben van dergelijke misdragingen.³⁵ De ‘praktische verhoudingen’ tussen de Staat en de Kerk waarvan sprake is in Nederland staan aan het aannemen van zo een wetenschap in de weg: men bemoeit zich in de regel met de eigen zaken.

Dit laatste wordt bevestigd in het rapport Deetman. Daaruit rijst een beeld op van autonoom functionerende bisdommen, ordes en congregaties: autonoom ten opzichte van de Staat én autonoom naar elkaar toe. Er is maar één uitzondering op deze ‘(kerkelijke) autonomie in eigen kring’: de strikte gehoorzaamheid aan het Vaticaan. Dat biedt echter eerder grond voor relativering, dan voor versterking van de statelijke verantwoordelijkheid voor mensenrechtenschendingen binnen kerkelijke setting. Bovendien vond de commissie geen hard bewijs voor een structureel (te) lakse opstelling van de autoriteiten.³⁶ Wél is geconstateerd dat men in individuele gevallen te vrijblijvend heeft vertrouwd op de afdoening door de Kerk. Dat laatste rechtvaardigt echter geen aanname van statelijke verantwoordelijkheid. Dat ligt anders voor de Kerk. Uit de door haar geclaimde, en van overheidswege gedoogde autonomie vloeit voort dat zij in het kader van een onrechtmatige daad actie aanspraakbaar is op schendingen van het EVRM die binnen kerkelijke kring plaatsvonden.³⁷

Via het spoor van het functioneel daderschap

De vraag of kerkelijk bestuurders op grond van het commune strafrecht aansprakelijk kunnen worden gesteld lijkt irrelevant, er is immers sprake van strafrechtelijke verjaring. Op de vraag of dit herstelbaar is kom ik terug, eerst wordt de strafrechtelijke aansprakelijkheid bekeken. Duidelijk is namelijk dat zowel bij slachtoffers, het bredere publiek, als de politiek de gedachte heeft postgevat dat de Kerk als instituut en/of haar individuele bestuurders vanwege falend toezicht en binnenskamers afhandelen van het kerkelijk misbruik strafrechtelijk vervolgd zou(den) moeten worden. Dat roept de vraag op of sprake is van functioneel daderschap ex artikel 51 Sr. Daarvoor is echter vereist dat het handelen van de Kerk onder het commune strafrecht valt, wat binnen het Nederlandse regime het geval is. Wanneer, zoals in het onderhavige geval, sprake is van ernstige strafbare feiten, betekent dit dat de Staat bevoegd is in te grijpen en desgewenst strafvervolging in te stellen. Daarbij kan in principe gebruik worden gemaakt van de constructie van het functioneel daderschap.

‘Overheidsaansprakelijkheid en EVRM: op het grensvlak van privaat- en publiekrecht’, *Overheid en Aansprakelijkheid* juni 2010, nr. 2, p. 69-74. Gewezen wordt op EHRM 1 maart 2005, appl.no. 22860/02 (Wós t. Polen), waarin het EHRM voorwaarden formuleert voor statelijke aansprakelijkheid op grond van het EVRM voor handelen van private instellingen. Deze criteria gelijken sterk op die van het hieronder te bespreken functioneel daderschap ex artikel 51 Sr. Zie ook rechtsgrond 18 van de vordering opgesteld ten behoeve van het ingetrokken kort geding. Gesteld werd dat sprake is geweest van door de Staat gedoogde eigenrichting door de Kerk (rechtsgrond 13 en 23); www.klokk.nl.

³⁵ Zie o.a. EHRM 25 maart 2003, appl.no. 13134/87 (Costello and Roberts t. VK); EHRM 28 oktober 1998, Reports 1998-VIII (Osman t. VK); EHRM 10 mei 2001, appl. no. 29392/95 (Z en anderen t. VK); EHRM 26 november 2002, appl. no. 3321/8/96 (E. en anderen t. VK).

³⁶ In het bijzonder is geen bewijs gevonden voor een binnen het openbaar ministerie aanwezige doofpot-cultuur; Steenhuis 2011.

³⁷ Van Emmerik 2010, p. 72 en 74.

Wanneer de criteria voor daderschap van de rechtspersoon worden toegepast op het kerkelijk misbruik blijkt echter dat niet alle voorwaarden zijn vervuld. Vereist is dat het individuele handelen redelijkerwijs kan worden toegerekend aan de rechtspersoon. Daartoe worden vier voorwaarden onderscheiden: 1. degene die handelde³⁸ is in dienstbetrekking of uit andere hoofde werkzaam ten behoeve van de rechtspersoon; 2. de gedraging is dienstig geweest voor de rechtspersoon; 3. de handeling past binnen de normale bedrijfsvoering en 4. de rechtspersoon kon erover beschikken of de handeling wel of niet zou plaatsvinden, dan wel zulke handelingen passen in de feitelijke gang van zaken die door de rechtspersoon (placht te) worden aanvaard (beschikken en aanvaarden-criterium).³⁹ Daarbij is voor aanvaarden geen uitgesproken wilsbesluit nodig, voldoende is dat de rechtspersoon niet de zorg betrachtte die redelijkerwijs mocht worden gevraagd om het strafbare handelen te voorkomen.

De voorwaarden aflopende moet worden geconstateerd dat alleen de eerste is vervuld: katholieke geestelijken hebben zich in de uitoefening van hun dienstbetrekking schuldig gemaakt aan zedendelicten. Aan de tweede voorwaarde is niet voldaan: niet vol te houden is dat het handelen van deze geestelijken dienstig was aan de Kerk. Integendeel, het misbruik past niet in de kerkelijke doelstelling om het Christelijke geloof, met de daarin besloten beloftes van kuisheid en dienstbaarheid, te bevorderen. Er is sprake van nadeel voor de Kerk: de (maatschappelijke) kosten (schadevergoeding, imago-schade) zijn hoog. Al met al is geen sprake van handelen dat past binnen de bedrijfsvoering, waarmee evenmin is voldaan aan de derde voorwaarde.

Rest de vierde voorwaarde: het beschikken en aanvaarden. Afgezet tegen de bevindingen van de commissie Deetman zou kunnen worden betoogd dat hieraan wordt voldaan. Geconstateerd is dat men in kerkelijke bestuurlijke kringen op de hoogte was van het misbruik, dat men over mogelijkheden beschikte dit te voorkomen en/of te sanctioneren, maar dat dit werd nagelaten.⁴⁰ Er waren 'tekortkomingen in het zelfreinigend vermogen door kerkelijke en religieuze bestuurders'.⁴¹ De wens imago-schade te voorkomen prevaleerde, het zat 'niet in de regie om aangifte te doen'.⁴² De door de commissie geconstateerde wetenschap ondanks kan niet worden gesproken van 'beschikken' als vereist voor artikel 51 Sr,⁴³ zij het dat niet uitgesloten is dat die maatstaf in een aantal gevallen kan worden gehaald. Overall is dat niet het geval, in

³⁸ Waar wordt gesproken van 'handelen', omvat dit ook 'nalaten'.

³⁹ De Hullu, 2009, p. 165-171. De criteria zijn afkomstig uit HR 21 oktober 2003, *NJ* 2006, 328 (Drijfmet-arrest).

⁴⁰ Deetman 2011, deel 1, p. 137-139 en 507. Opgemerkt moet worden dat kerkelijke klachtprocedures, tuchtrecht en strafrecht een eigen, op institutionele belangen gerichte signatuur kennen. Hierover: K. Lüdicke, 'Seksueel misbruik van minderjarigen en het canoniek recht'. In: Deetman 2011, bijlage 2, p. 2128-228.

⁴¹ Deetman 2011, deel 1, p. 160.

⁴² Deetman 2011, deel 1, p. 221 en 511-512, vermeld wordt dat aangifte de positie van het slachtoffer richting kerkelijke autoriteiten geenszins versterkte. Overigens kan worden gewezen op het geconstateerde verschil in 'regie' tussen de bisdommen enerzijds en de ordes en congregaties anderzijds. De laatste fungeerden als opleidingsinstituut en hadden belang bij het hoog houden van de reputatie. Vanuit die overweging werd strenger toezicht gehouden en harder opgetreden tegen plegers; Deetman 2011, deel 1, p. 138 en 264.

⁴³ Overigens wijst de commissie zelf op het relatieve karakter van de bestuurlijke aandacht voor het misbruik; Deetman 2011, deel 1, p. 139 en 158.

de gefragmenteerde en gedecentraliseerde bestuurscultuur bevatte daarvoor teveel obstakels.⁴⁴

Ook het vereiste ‘aanvaarden’ is niet vervuld. Uit het rapport blijkt niet van het bestaan van een eenduidige bedrijfscultuur, met daaraan verbonden wetenschap en aanvaarding van het handelen van individuele plegers. Integendeel, er doemt een beeld op van fundamentele eenzaamheid en gebrek aan (seksuele) vorming.⁴⁵ Wanneer het niet anders kon werden maatregelen getroffen.⁴⁶ Hoewel deze vanwege de dienstbaarheid aan het kerkelijk belang veelal niet adequaat waren, geeft het wel blijk van niet-aanvaarding. Ook hier geldt dat er uitzonderingen zijn, sommige kerkelijke bestuurders toonden zich wel heel lankmoedig jegens de plegers.⁴⁷ Al met al kan echter niet worden gezegd dat voldaan is aan de voorwaarden voor strafrechtelijke aansprakelijkheid geformuleerd in artikel 51 Sr. Dat is wrang omdat kerkelijke bestuurders zodoende te gemakkelijk lijken weg te komen met wat in morele zin zeker onder hun verantwoordelijkheid valt.

Via het spoor van de verjaring

Dit spoor ligt in het verlengde van de vraag naar de statelijke verantwoordelijkheid uit hoofde van het EVRM. Gegeven de positieve verplichting van de Staat om binnen kerkelijke setting op adequate wijze bescherming te bieden tegen seksueel misbruik moet worden bezien of de huidige verjaringsregeling voldoet aan het procedurele aspect van een effectieve handhaving. Vooropgesteld kan worden dat de verjaringsregeling in beginsel adequaat is: voor seksueel misbruik van minderjarigen geldt zelfs een verruimde verjaringstermijn die begint te lopen vanaf het bereiken van het achttiende levensjaar.⁴⁸ Waar dat normaliter voldoende is om slachtoffers de kans te geven zich te ontworstelen aan loyaliteiten en te kunnen besluiten over aangifte, is dat voor slachtoffers van kerkelijk misbruik niet het geval. Zij waren destijds niet bij machte tegenwicht te bieden aan het kerkelijk verzwijgen en binnenskamers afhandelen van misbruik. Temeer niet omdat zij voor hun klachten veelal geen gehoor vonden binnen hun sociale omgeving.⁴⁹

De vraag is of dit voor rekening van slachtoffers moet komen of dat deze onmacht een verlenging van de verjaringstermijn en/of reparatie van het vervolgingsrecht rechtvaardigt. Voorstelbaar is dat, analoog aan de eerdere verlenging voor wereldlijk misbruik, een extra verlenging van de verjaringstermijn wordt

⁴⁴ Zie bijvoorbeeld Deetman 2011, deel 1, p. 156, waar wordt vastgesteld dat in de jaren 90 het beeld overheerste dat het individuele gevallen betrof en geen langdurig structureel verschijnsel.

⁴⁵ N.J. Nicolai, ‘De consequenties van seksueel misbruik van minderjarigen. Ten behoeve van de commissie van onderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk’. In: Deetman 2011, bijlage 2, p. 241-260 en I. van Beek, M. Naezer en W. Schakenraad, ‘Van bagatelliseren naar bekwamen. Visie op hulp na seksueel misbruik vanaf 1945’. In: Deetman 2011, bijlage 2, p. 260-277.

⁴⁶ Deetman 2011, deel 1, p. 162.

⁴⁷ Dat geldt in het bijzonder voor de gang van zaken in het bisdom Rotterdam gedurende de bestuursperiode van bisschop Bär; Deetman 2011, deel 1, p. 230-233 en 246-247. Voorts p. 413, waar wordt gewezen op de praktijk van heropneming van daders na strafrechtelijke veroordeling.

⁴⁸ Met het gegeven dat seksueel misbruik op afdoende wijze is strafbaar gesteld, is ook voldaan aan het materiële aspect van de positieve verplichtingen: het zorg dragen voor een adequate normstelling.

⁴⁹ Overigens biedt het rapport geen eenduidig antwoord op de vraag of een ‘(kerkelijke) zwijgcultuur’ bestond. Dat is gelet op de ruime onderzoeksperiode, de autonome gang van zaken binnen kerkelijke onderdelen en maatschappelijke ontwikkelingen in het denken over de betekenis van het geloof en de positie van de Kerk ook niet goed mogelijk geweest. Overall geeft het rapport steun aan de gedachte dat sprake was van een effectieve afscherming naar buiten toe van plegers en kerkelijk bestuurders, welke, zij het niet altijd, gesteund werd door de gelovigen. Ook het geringe aantal zaken bekend geworden aan het openbaar ministerie wijst daarop; Steenhuis 2011

ingevoerd voor deze groep slachtoffers. De rechtvaardiging daarvan zou zijn gelegen in de institutionele tegenwerking door de Kerk, in samenhang met de gezaghebbende maatschappelijke positie die zij tot enkele decennia geleden bekleedde en de daaruit voortvloeiende (achteraf misplaatste) loyaliteit gevoeld vanuit de sociale omgeving. Zo een verlenging zou bovendien aansluiten op de huidige tendens tot verruiming van de verjaringstermijnen voor ernstige misdrijven, neergelegd in een aanhangig wetsvoorstel.⁵⁰

Deze wijziging biedt echter geen uitkomst voor die gevallen waarin de verjaring is verstreken, wat geldt voor de meerderheid van zaken. Hier kan slechts een herleving van het vervolgingsrecht soelaas bieden. Dat is echter een wijziging van andere, (nog) fundamentele orde gelet op het in artikel 1 lid 2 Sr neergelegde verbod.⁵¹ Uit dien hoofde is beslissend de strafbaarheid en de daaraan verbonden strafverwachting die op het moment van plegen geldt. Als enige uitzondering gelden de misdrijven tegen de menselijkheid. Die verjaren niet, maar in die categorie valt het kerkelijk misbruik niet. Maar ook met het oog op artikel 7 EVRM en de uitleg daarvan door het EHRM en de Hoge Raad lijkt herleving van het recht op strafvervolging ten nadele van de verdachte een stap te ver.⁵²

De vraag is ook wat slachtoffers winnen bij verlenging van de verjaring en/of herstel van het vervolgingsrecht. De winst zou bestaan uit de genoegdoening gegeneerd door het publiekelijk ter verantwoording roepen van nog in leven zijnde plegers en kerkbestuurders. Zonder dit te willen bagatelliseren kan worden opgemerkt dat het om een relatief kleine groep plegers gaat (108), waartegenover een fundamentele wijziging van de strafrechtelijke systematiek staat. Voor de behoefte aan vervolging van het bestuurlijk kerkelijk kader biedt verlenging en/of herstel geen soelaas: er is immers geen sprake van strafrechtelijke aansprakelijkheid ex artikel 51 Sr. Bovendien wijst het rapport, hoe pijnlijk ook, uit dat anderen het zwijgen hebben bevorderd en in zeker zin medeverantwoordelijk zijn voor de daaruit voortvloeiende strafrechtelijke beletselen.⁵³

Nu strekt het te ver te suggereren dat de opportuniteit van een wetswijziging ten behoeve van strafvervolging van plegers en/of kerkelijke bestuurders (de problemen rondom het construeren van het functioneel daderschap terzijde gelaten) afgemeten moet worden aan de opstelling van de sociale omgeving. Niettemin is het de moeite waard om de eigen verantwoordelijkheid van de sociale omgeving, maar ook die van de samenleving onder ogen te zien.⁵⁴ Al is het maar omdat zij laat zien dat het slachtofferschap van kerkelijk misbruik een gecompliceerde ervaring is, waarbij het verwijt naar verschillende kanten kan uitwaaiëren, ook naar de samenleving toe.⁵⁵

Daarmee wordt geen afbreuk gedaan aan de legitieme wens om plegers en kerkelijke bestuurders strafrechtelijk ter verantwoording te roepen voor het misbruik.

⁵⁰ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2001/02, 27 419, nrs. 1-3.

⁵¹ Verjaring wordt in deze opvatting gezien als behorende tot het materiële strafrecht. Zie: M.S. Groenhuijsen, 'Verlenging of afschaffing van verjaringstermijnen in het strafrecht. Over rechtspolitieke afwegingen en rechtstatelijke beperkingen', *Delikt en Delinkwent* 2002, p. 813-822.

⁵² EHRM 17 september 2009, appl.no.10249/03 (Scoppola t. Italië) en het daarop volgende arrest van de Hoge Raad van 26 april 2011, *LJN* BP6878. Eerder ook: Hoge Raad 17 december 1996, *NJ* 1997, 261.

⁵³ Deetman 2011, deel 1, p. 508.

⁵⁴ M. S. Groenhuijsen, 'Toegang tot het strafrecht – een slachtofferperspectief', *Delikt en Delinkwent* 2011, nr. 3, p. 216. Groenhuijsen wijst op de invloed van de sociale omgeving op het doen of nalaten van aangifte.

⁵⁵ Dat geldt voor alle vormen van seksueel misbruik. In de nabije toekomst zullen zich gelijke vragen als hier behandeld voordoen naar aanleiding van het rapport van de commissie Samsom. Zie ook: Deetman 2011, deel 1, p. 523-524.

Ik constateer slechts dat een verruiming van het strafrechtelijk instrumentarium ten dier behoeve blijk geeft van een zekere blinde vlek. In samenhang met de afbreuk die dit tot gevolg heeft voor de rechtsstatelijkheid,⁵⁶ en de verwachting dat een strafrechtelijke afdoening slechts beperkt lediging biedt van het slachtofferleed, sterker nog: gelet op de geformaliseerde setting van het strafrecht het leed wellicht opnieuw aanwakkert,⁵⁷ moet verlenging van de verjaringstermijn, maar in ieder geval herleving van het vervolgingsrecht worden afgewezen.

Inmiddels is ook de minister van Veiligheid en Justitie tot de conclusie gekomen dat herleving van het vervolgingsrecht in geval van geëffectueerde verjaring gelet op de jurisprudentie van het EHRM geen optie is. Een en ander is besproken in het openbare kamerdebat over het rapport gehouden op 16 januari 2012.

5. Uitleiding

Met het rapport ligt het bewijs op tafel dat in de periode 1945-2010 ook in Nederland sprake was van grootschalig kerkelijk misbruik. Dat is winst voor de slachtoffers, maar vormt slechts een begin. De weg naar genoegdoening en herstel is niet eenvoudig, noch eenduidig. Of men slaagt om een adequaat maatschappelijk antwoord te geven op de uiteenlopende behoeften van slachtoffers van kerkelijk misbruik kan niet worden voorspeld. Gevraagd waar de commissie het minst in geslaagd is, antwoordde Deetman onlangs het gevoel te hebben met het rapport onvoldoende empathie te hebben kunnen genereren.⁵⁸ Dat heeft niet anders kunnen zijn gelet op de problematiek. Voor de toekomst geldt echter dat het genereren van empathie een belangrijk gegeven is, slachtoffers hebben daar immers in het verleden een fundamenteel tekort aan ervaren. Dat heeft geleid tot een ingeprent wantrouwen tegen de Kerk, welke inprenting wordt geactiveerd door de vaststelling dat de Kerk zich weliswaar probeert open te stellen, maar gelijktijdig rekening houdt met haar institutionele belangen.

In dit licht is het begrijpelijk dat slachtoffers appeleren aan het recht, in het bijzonder aan het strafrecht. Zij willen het institutionele gelijk van het recht en in het verlengde daarvan de mensenrechten aan hun kant hebben. Niettemin schuilt hierin gevaar voor overvraging met daaraan verbonden risico op (nieuwe) teleurstellingen. Voor het strafrecht geldt dat deze waarschuwing vaker is gehoord, maar dat de idee dat slachtoffers binnen de strafrechtspleging minder bedeed zijn hardnekkig blijkt, de onlangs ingevoerde wet op de slachtofferrechten ondanks.⁵⁹ Dat blijft aanzetten tot nadenken. Niet alleen over de vraag of de uitgangspunten van het straf(proces)recht (verdere) aanpassing zouden behoeven, maar ook hoe vanuit de strafrechtspleging te communiceren over de noodzaak hoe het geloof in de almacht van het strafrecht als panacee voor menselijk leed te relativiseren, zodat teleurstellingen kunnen worden voorkomen.

Vooralsnog moeten worden geroeid met de – strafrechtelijke én civielrechtelijke - riemen die er zijn. Die schieten voor een gecompliceerde problematiek als

⁵⁶ De processuele positie van slachtoffer en dader verhouden zich nu eenmaal niet als communicerende vaten; Groenhuijsen 2002, p. 815. Voorts: H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Strafrechtelijke verjaring en megalomane kokervisie'. In: Klip, Smeulders en Wolleswinkel 2004, p. 263-281.

⁵⁷ Preventie van secundaire victimisatie speerpunt vormt een speerpunt binnen het slachtofferbeleid. Zie ook: Europese Commissie, *Richtlijn tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten en bescherming van slachtoffers van misdrijven en voor slachtofferhulp*, Europese Commissie, COM(2011) 275, Brussel.

⁵⁸ Deetman in zijn slotwoord op de conferentie bij de presentatie van het rapport, d.d. 20 december 2011.

⁵⁹ *Stbl.* 2010, 1.

grootschalig kerkelijk misbruik per definitie tekort. In dat licht, en met in het achterhoofd de wens empathie te genereren, genoegdoening te bewerkstelligen en secundaire victimisatie te voorkomen verdient de aanbeveling van de commissie Deetman om gebruik te maken van mediation bijval.⁶⁰

⁶⁰ Deetman 2011, deel 1, p. 495.